

## ВІДГУК

**офіційного опонента, кандидата юридичних наук, доцента,  
Мартинюка Олексія Володимировича на дисертацію Подороги Леоніда  
Вікторовича на тему «Гене́за українського кримінального права за доби  
Середньовіччя (XV – перша половина XVII ст.)», представлену до захисту у  
спеціалізовану вчену раду Державного податкового університету на  
здобуття ступеня доктора філософії галузі знань 08 «Право» за  
спеціальністю 081 «Право»**

### *Ступінь актуальності обраної теми*

Актуальність обраної дисертантом теми не викликає сумнівів, оскільки наука історії українського права наразі містить доволі багато прогалин, а висновки, зроблені ученими-правниками, особливо за радянської доби, потребують детального перегляду та уточнень з огляду на виклики сьогодення. Дане дослідження дає змогу не лише вивчити правову спадщину українського народу та заповнити існуючі в науці прогалини, але й визначити його світоглядні орієнтири, зміст правосвідомості, напрями й характер культурного генезису у світлі еволюції українського права як складової європейського права.

Очевидним уявляється твердження дисертанта, що дослідження історії українського кримінального права у XV – першій половині XVII ст. має й практичне значення, оскільки дозволяє врахувати під час проведення реформування кримінального законодавства України (особливо в умовах широкомасштабної війни росії проти України, введення воєнного стану) досвід українського народу у сфері регулювання кримінально-правових відносин.

Дисертаційне дослідження Л. В. Подороги є своєчасним, оскільки, по-перше, сприяє наповненню системою знань досить важливої ділянки вітчизняної історико-правової науки, пов'язаної із дослідженням правового розвитку українського народу за такими параметрами, як: джерела кримінального права, норми, основні поняття й інститути кримінального права. По-друге, актуальність цього дисертаційного дослідження полягає у можливості як подальшого наукового вивчення історії українського кримінального права наступного періоду (періоду України-Гетьманщини), так і відтворення його загальної генези, починаючи з доби України-Русі, дає змогу проводити комплексні та системні історичні порівняльно-правові дослідження розвитку українського кримінального права й кримінального права країн Європи.

Враховуючи викладене вище, актуальність теми дисертаційного дослідження Подороги Леоніда Вікторовича, яке присвячено проблемі генези українського кримінального права за доби Середньовіччя (XV – перша половина XVII ст.) не викликає сумнівів як у науковому, теоретичному, так і у практичному аспектах.

### ***Оцінка наукового рівня дисертації***

Дисертаційна робота виконана у межах планових науково-дослідних тем у галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук НАН України на 2024–2028 роки, затвердженими постановою Президії НАН України від 10 січня 2024 р. № 8, ґрунтується на положеннях Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021, Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2024–2029 роки, Стратегії розвитку Державного податкового університету на 2022–2027 рр.

Оволодіння здобувачем методологією наукових досліджень підтверджується використанням широкого діапазону методів і прийомів наукового пізнання, що спрямовується на дослідження генези українського кримінального права за доби Середньовіччя (XV – перша половина XVII ст.). Серед них виокремимо діалектичний метод (підрозділи 1.1., 1.2, 2.1, 2.2, 2.3), методи аналізу і синтезу (підрозділи 2.2, 2.3, 3.2), методи прогнозування та моделювання (підрозділи 2.2, 2.3, 3.1), методи індукції та дедукції (підрозділи 2.3, 3.2, 3.3), метод узагальнення (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 2.3), герменевтичний метод (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.1), методи сходження від конкретного до абстрактного та від абстрактного до конкретного (підрозділи 2.1, 2.3, 3.1, 3.2), системно-структурний метод (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 2.3, 3.2), історико-правовий, порівняльно-історичний та порівняльно-правовий методи (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2, 3.3), а також формально-юридичний метод (підрозділи 2.1, 3.2, 3.3).

### ***Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях***

Ряд висновків і результатів були отримані вперше, а відтак мають високий ступінь наукової новизни. Серед найвагоміших наукових результатів, що відтворюють наукову новизну дисертаційної роботи, можна вирізнити такі:

*вперше:*

– доведено історичну закономірність розвитку українського кримінального права у XV – першій половині XVII ст. у його цілісності як системно-структурного комплексу, що складався з понять та інститутів (поняття злочину, загальні поняття кримінального права, види злочинів, мета, принципи та система покарань);

– обґрунтовано поділ видів злочинів на злочини у сфері публічних інтересів (злочини проти держави, військової служби, прав і вольностей шляхти, правосуддя, порядку управління, службові злочини, проти церкви й релігії) та злочини у сфері приватних інтересів (злочини проти життя, здоров'я, волі особи, її власності, змішані злочини, злочини в сімейній сфері та проти моралі) й виокремлено та систематизовано кваліфікуючі обставини кожного виду злочину;

– встановлено поділ видів покарань залежно від забезпечення, охорони й

задоволення нормами кримінального законодавства приватного (головщина, нав'язка, гвалт) чи публічного (смертна кара, тілесні покарання, позбавлення волі, конфіскація майна, штраф, вигнання за межі держави, позбавлення честі або посади) інтересів, а також виділено додаткові критерії поділу за: суб'єктом покарання, самостійністю характеру, формою вини, принципом права-привілею, відносинами сюзеренітету-васалітету, ступенем тяжкості вчиненого злочину, способом і засобом скоєння злочину;

*удосконалено:*

– положення, що поняття злочину в литовсько-польський період охоплювало матеріальний елемент, який пов'язувався із спричиненням особі матеріальної, моральної чи фізичної шкоди; релігійний елемент, який втілював розуміння злочину як гріха; формальний елемент, який означав нормативне оформлення поняття злочину з погляду порушення правила поведінки;

– тезу, що у XV–XVI ст. відбувається виокремлення як родових об'єктів суспільних відносин щодо охорони інтересів держави, відносин у сфері військової служби, правосуддя, службової діяльності, забезпечення порядку державного управління, захисту прав особи та власності, прав церкви, сім'ї, прав і привілеїв шляхти, норм релігії та моралі;

– висновок, що впродовж XV–XVI ст. відбувалися процеси занепаду значення такої мети покарання, як наповнення державної скарбниці, посилення ролі як загальної, так і спеціальної превенції, встановлення обов'язковості відшкодування шкоди потерпілому, посилення значення як цілей покарання виправлення засудженого й ізоляція злочинця від суспільства, актуалізації залякування, що втілилось у кількісному зростанні впродовж XVI ст. норм, які містили різноманітні види смертної кари та тілесних покарань;

*дістали подальшого розвитку:*

– твердження про поступове переважання в литовсько-польський період закону над звичаєвим правом, що втілилось у трьох періодах: період домінування правового звичаю (до 50–60-х років XV ст.); перехідний період (співіснування правового звичаю та закону до прийняття I редакції Литовського Статуту); домінування закону (від видання I редакції Литовського Статуту);

– теза про те, що злочини проти держави були представлені «образою Маєстату» й ототожнювались із посяганням на державний лад, територіальну цілісність держави, нанесення їй економічних збитків, а також пов'язувались із злочинами проти особи в присутності монарха;

– положення про те, що законодавцем було закріплено ряд принципів (загальних начал) призначення покарання, яке мало передбачатися: залежно від тяжкості скоєного злочину; з урахуванням принципу демократизму; з «милосердям»; індивідуально; на основі законності; лише за наявності вини особи; виключно за вироком суду; з урахуванням суворості, жорстокості кар.

Результати дисертаційного дослідження опубліковані у 6 наукових публікаціях, серед яких: 3 наукові статті, опубліковані у фахових юридичних

виданнях України, затверджених МОН України; 3 тези доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях.

Таким чином, дисертаційне дослідження Подороги Леоніда Вікторовича виконане на високому науково-методичному і методологічному рівнях.

Результати і положення дисертації, які виносяться на захист відповідають всім вимогам положення на здобуття ступеня доктора філософії, є обґрунтованими та логічними, мають високий ступінь наукової новизни та практичне значення.

***Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації***

Обґрунтованість результатів дослідження, положень та висновків дисертаційної роботи Подороги Леоніда Вікторовича не викликають жодних зауважень. Висновки дисертаційної роботи логічно випливають із отриманих результатів, а рекомендації ґрунтуються на висновках дослідження.

***Теоретичне і практичне значення результатів дослідження***

Сформульовані і обґрунтовані у дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації впроваджено й у подальшому може бути використано у:

– *науково-дослідній сфері* – як підґрунтя для подальшого дослідження історії українського кримінального права;

– *освітньому процесі* – для проведення різних форм занять зі студентами денної та заочної форм навчання й у процесі підготовки підручників, навчальних посібників, під час розробки лекційних курсів, робочих програм, навчально-методичних комплексів із дисциплін «Історія держави і права України», «Теорія держави і права», «Історія вчень про державу і право», «Історія українського права», «Історія України»;

– *практичній діяльності* – під час підготовки та проведення круглих столів, конференцій, семінарів.

***Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому***

Дисертаційна робота Подороги Леоніда Вікторовича викладена українською мовою і складається зі вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Загальний обсяг дисертації становить 207 сторінок, із яких основного тексту – 184 сторінки. Список використаних джерел нараховує 227 позицій на 22 сторінках.

**Анотація** у стислій формі репрезентує основні тези дисертаційного дослідження, наводить перелік публікацій, в яких викладені основні результати представленого дослідження, а також перелік ключових слів. Анотація викладена двома мовами – українською та англійською.

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дослідження, визначено об'єкт і предмет, мету та завдання дисертаційного дослідження, зазначено особистий внесок здобувача та інформацію щодо апробації дисертації на профільних заходах.

**У розділі 1 «Стан наукової розробки та джерельна база дослідження теми»** здійснено огляд наукової літератури та наведена характеристика джерел за обраною темою дослідження.

Автор визначив структурні елементи тих наукових праць, які мають зв'язок із тематикою цього дослідження, а саме: загальні праці з теорії держави й права, історії держави й права України та історії українського права; праці науковців-фахівців у сфері сучасного кримінального права України; загальні праці з проблеми дослідження; спеціальні праці вчених, які торкаються, по-перше, дослідження проблеми походження й розвитку в Україні джерел права (правовий звичай, закон, судовий прецедент тощо), по-друге, наукового вивчення джерел українського кримінального права в XV – першій половині XVII ст.; праці українських науковців, в яких у певній мірі йдеться про наукову розробку й надання характеристики поняття злочину, загальним поняттям кримінального права, різноманітним видам злочинів в українському кримінальному праві XV – першої половини XVII ст.; праці вітчизняних учених, в яких було здійснено дослідження інституту покарання в українському кримінальному праві XV – першої половини XVII ст.; а також праці автора цього дисертаційного дослідження, які стосуються предмета роботи й у певній мірі розкривають авторську концептуальну позицію стосовно розвитку українського кримінального права у XV – першій половині XVII ст. (стор. 12-30). Відтак Л. В. Подорога дійшов висновку, що аналіз наукових джерел дещо ускладнений у зв'язку з відсутністю структурованої системи відповідних документів і матеріалів. Проте, з урахуванням специфіки та напрямків наукового дослідження автору вдалося простежити основні структурні елементи, визначені тематикою дослідження.

У п. 1.2. дисертант здійснив історико-правовий аналіз архівних і літературних джерел, що дозволило простежити та згрупувати відомості про реалізацію приписів кримінального законодавства на території України упродовж досліджуваного історичного періоду (стор. 30-40).

**У розділі 2 «Еволюція загальних понять, інститутів та види злочинів у XV - першій половині XVII ст.»** дисертант проводить аналіз джерел права та поняття злочину за литовсько-польського періоду, звертає увагу на розвиток загальних понять кримінального права (суб'єкт, суб'єктивну сторону, об'єкт і об'єктивну сторону), досліджує види злочинів та розвиток їх понять у кримінальному праві за означеного періоду.

Автором з'ясовано, за литовсько-польського періоду джерелами кримінального права були правовий звичай і закон, а визначальною тенденцією стало поступове переважання закону над звичаєвим правом, що втілилось у трьох хронологічних періодах: період домінування правового звичаю (до 50–60-х років XV ст.); перехідний період (співіснування правового звичаю та закону до прийняття першої редакції Литовського Статуту); домінування закону (від

видання першої редакції Литовського Статуту), коли відбувається кодифікація й уніфікація норм кримінального права в усій державі.

Подорогою Л. В. визначено, що поняття «суб'єкт злочину» поширювалося на усіх мешканців держави (включаючи іноземців). У вказаний період формуються поняття неосудності за станом здоров'я та за віком, деталізується відповідальність психічно хворих осіб, підвищується вік, з якого наставала кримінальна відповідальність; виокремлюються ознаки об'єктивної сторони, а також способу, засобу, місця, часу вчинення злочину; відбувається розмежування форм вини, врахування мотиву й мети діяння, що впливало на міру покарання; виокремлюються форми множинності злочинів; відбувається встановлення різної міри покарання залежно від видів співучасників і тяжкості скоєного ними злочину; виділяються стадії учинення злочину та закріплюються обставини, які виключали злочинність діяння (стор. 60-80).

Дисертантом у п. 2.1 та п. 2.3 встановлені закономірності розвитку поняття злочину та визначено, що в українському кримінальному праві XV–XVI ст. відбувається розвиток поняття злочинів у сфері публічних інтересів (злочини проти держави, проти особи у присутності монарха, проти військової служби, правосуддя, проти порядку управління, а також проти церкви та релігії тощо) та у сфері приватних інтересів (злочини проти життя, здоров'я, проти свободи (волі), власності, проти сім'ї та моралі).

**Розділ 3** має назву «**Розвиток інституту покарання у XV – першій половині XVII ст.**» та присвячений дослідженню тлумаченню мети й принципів призначення покарання, виокремленню характерних рис системи покарань приватного характеру та інституалізації публічних покарань.

Автор звертає увагу на те, в українському кримінальному праві досліджуваної доби сформувались і набули розвитку така мета покарання, як: залякування, ізоляція злочинців від суспільства, кара злочинцю як відплата, виправлення засуджених злочинців, відшкодування шкоди потерпілим (або їх родичам), спокутування гріха, превенція, наповнення державної скарбниці. Закономірного розвитку набували принципи призначення покарання, а саме: залежно від тяжкості скоєного злочину; з урахуванням принципу демократизму; з «милосердям»; індивідуально; на основі законності; лише за наявності вини особи; виключно за вироком суду; з урахуванням суворості, жорстокості кар. Л. В. Подорога акцентує увагу на важливій закономірності розвитку поняття покарання, як нормативне закріплення обставин, які звільняли від кримінальної відповідальності й обставин, що звільняли від покарання (стор. 110-126).

У п. 3.2 і п. 3.3 дисертант виокремлює характерні риси системи покарань приватного характеру (головщини, нав'язки, гвалту) та досліджує процес формування системи публічних покарань, а саме: смертної кари, тілесних покарань, позбавлення волі, конфіскації майна, штрафу, покути, позбавлення честі шляхтича, позбавлення права займати певні посади тощо.

Висновки повністю відповідають отриманим результатам, завданням та

меті дисертаційного дослідження.

Таким чином, дисертація *Подороги Леоніда Вікторовича* відповідає існуючим вимогам, є завершеною науковою працею, результати якої вирішують актуальне наукове завдання щодо створення науково обґрунтованих концептуальних положень, що розкривають зміст дослідження проблеми становлення і розвитку державотворення в Україні XVII - початку XX століття.

***Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача***

Загалом позитивно оцінюючи дисертацію Л. В. Подороги, водночас необхідно звернути увагу на деякі положення, що могли б слугувати предметом подальших наукових досліджень або дискусії під час публічного захисту.

1. У своєму дослідженні (стор. 104-105) злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості жінки (зґвалтування, зґвалтування, розпусту) Ви відносите до злочинів у сімейній сфері та проти моралі (моральності). При цьому до окремого різновиду злочинів проти особи Ви відносите злочини проти волі (свободи) такі, як: протиправне ув'язнення шляхтича; незаконне затримання й ув'язнення злодія більше ніж на одну добу; затримання позивачем запідозреної в злочині особи більше ніж на чотири доби; затримання слуги-шляхтича більше ніж на три доби, а простолюдина – на три тижні, якщо вони пішли від свого пана, не віддавши йому почестей; а також перетворення особи за будь-який злочин на раба (стор. 95-96). Можливо злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості жінки все ж варто віднести до злочинів проти волі (свободи)?

2. У п. 2.3 «Види злочинів та еволюції їх понять у кримінальному праві» Ви досліджуєте злочини проти приватного інтересу, а до окремої групи злочинів відносите грабїж (с. 99), розбій (с. 101), а також збройний напад на будинок, церкву, маєток, село (с. 102), відносячи їх до групи «змішаних злочинів» (злочини як проти особи, так і проти власності). Природно виникає запитання: що є основним і додатковим безпосереднім об'єктом у вказаних кримінальних правопорушеннях?

3. На стор. 154 серед причин збільшення кількості норм Литовського Статуту, у яких містились види тілесних кар, Ви називаєте розвиток середньовічних кріпацьких відносин та стрімке формування великого магнатського та шляхетського землеволодіння, при цьому основну масу українського селянства відносите до кріпаків. Відтак дещо сумнівно виглядає твердження, що переважна більшість українських селян за означеної доби перебувала у кріпацькій залежності. Тому під час публічного захисту хотілося б почути думку автора щодо такого твердження.

***Відсутність порушень академічної доброчесності***

У ході вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій, фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертаційна робота Подороги Леоніда Вікторовича є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

**Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам**

Дисертаційна робота Л. В. Подороги на тему «Гене́за українського кримінального права за доби Середньовіччя (XV – перша половина XVII ст.)», подана на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням. Дисертація за актуальністю обраної теми, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значимістю здобутих результатів відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261 (із змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 р. № 283), наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 12.07.2019 р.) і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її автор – **Подорога Леонід Вікторович**, на підставі прилюдного захисту, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

**Офіційний опонент:**

доцент кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права Донецького національного університету імені Василя Стуса, кандидат юридичних наук, доцент

Олексій МАРТИНЮК

